

5. Эгамбердиева С.А. Наследование вилтоустойчивости гибридов полученных с участием интрогрессивных форм. // Ёза, беда селекцияси ва руғчилигини ривожлантиришнинг назарий ҳамда амалий асослари, Республика илмий-амалий анжумани тўплами. – Тошкет, «Фан», 2010. – № 30. – Б. 231-238.

6. Холмуродова Г., Намазов Ш. Турли чатиштириш услублари орқали олинган дурагайларда вилтга чидамликнинг қийосий таҳлили. // Фан-техника тараққиётида олимпиадаларнинг туган ўрни: Илмий анжуман материаллари. – Тошкет, 2006. – Б. 77-79.

7. Пулатов М. Изучение генетического потенциала рода *Gossypium* с целью создания исходного материала для селекции: Автореф. док. дисс. ... с/х. наук. – Ташкент, 1993. – 54 с.

УЎТ: 634.334.631.334.4: 632.

ТАДИҚОТ ВА НАТИЖА

ЛИМОННИ КЕНГ ҲАНДАКЛАРДА ЎСТИРИШ ВА ЗАРАРКУНАНДАЛАРДАН ҲИМОЯ ҚИЛИШ

Обиджанов Дилшод Ахмедхўжа ўғли,

қ/х.ф.н.,

Агзамхўджаев Жамшид Боҳодирович,

Караматов Пўлат Равшанович,

Нижозулов Бекмурод Хонали ўғли,

кичик илмий ходимлар,

Академик М.Мирзаев номли БУВИТИ.

Аннотация. Мақолада цитрус ўсимликларда лимон навларини кенг хандакларда тўғри агротехник тадбирларни қўлаб, улардан юқори ҳосил олиш, баҳорги ва куз мавсумида намликни орттириб кетиши касалликлар ва ҳашоратларни кўпайишини олдини олиш учун ушбу вақтда хандаклар шамолатилиши ва зараркунандаларга қарши кураш чоралари уз вақтда олиб бориш тавсия қилинади. Лимонда оққанотга қарши 10 литр сувга қуйидаги инсектицидлардан: Энтолучо 20% – 10 г, Энтоспилан 20% – 15 г, Агрофос Экстра 60% – 4 г, Далатэ плюс 10% – 5 г. меъёрида препаратларнинг бири билан ишлов бериш тавсия қилинади. Бу препаратларни мавсумда 2-3 марта қўлланилганда юқори биологик самарадорликка эришилади.

Аннотация: В статье рекомендуется, чтобы сорта лимона в цитрусовых применяли правильные агрономические меры в широких траншеях, получали от них высокие урожаи, повышали влажность весной и осенью для предотвращения распространения болезней и насекомых. Из следующих инсектицидов на 10 л воды против белокрылки у лимона: Энтолукс 20% - 10 г, Энтоспилан 20% - 15 г, Агрофос Экстра 60% - 4 г, Далат плюс 10% - 5 г. Рекомендуем для применения против белокрылки одним из препаратов. Высокая биологическая эффективность достигается при использовании этих препаратов 2-3 раза в путем опрыскивания во время вегетации.

Summary: It is recommended in the state that varieties of lemon in citrus fruits apply the correct agronomic measures in broad transcripts, obtain high yields from them, add weight value and improve and prevent hazards. Of the following insecticides per 10 liters of water against whitefly in lemon: Entoluxo 20% - 10 g, Entospilan 20% - 15 g, Agrofos Extra 60% - 4 g, Dalat plus 10% - 5 g. We recommend one of the drugs for taking antidepressants. High biological effectiveness is achieved when these preparations are used 2-3 times a day by spraying during the growing season.

Ўзбекистон Республикасининг тараққиёти ҳамда аҳоли сонининг тобора орттириб бориши озиқ-овқат, хусусан меваларга ва ундан қайта ишлаб тайёрланган маҳсулотлар, уларнинг тури ва сифатига бўлган талабни ошириб юбормоқда. Айниқса, цитрус мевалар ва уларнинг қайта ишланган маҳсулотларига бўлган талаб бошқа барча мевали экинлар орасида машхурлиги жиҳатидан биринчи ўринда туради десак муболаға бўлмайди.

Биобарин янги лимон мевалари ва ундан тайёрланган бетакрор шарбатлар кўпгина хорижий мамлакатлар аҳолисининг кундалиқ озиқ-овқат маҳсулотларидан бирига айланиб улгурган. Лимон меваларнинг бу қадар кенг ва қадрли ҳолатда тарқалиши уларнинг беқиёс таъми,

витаминга бойлиги, хушбўй ҳиди, қайта ишлаш, сақлаш ва ташишга яроқлиги, етиштириш ва кўпайтиришнинг у қадар мураккаб эмаслиги ва шу каби қатор афзалликлари билан тушунилади.

Сўнги йилларда Ўзбекистонда ҳам лимон мевалар ва уларнинг иккимламчи маҳсулотларига (шарбат, мармелад, цукат, эфир мойлари ва ҳ.к.) бўлган талаб анча ортди. Бунга боғлиқ равишда лимон экинини Республикаимиз шароитида етиштиришга ёндашув ҳам тубдан ўзгарди.

Биобарин, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 24 декабрдаги “Ўзбекистонда субтропик экинларни етиштиришни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” 03-30-68-сонли қарор

**Цитрус ўсимликларининг навларида фенологик фазаларнинг ўтиши ҳамда ҳосилдорлиги ўртача 3 йил.
(2015-2017 йй.)**

Экин тури ва навлари	Куртак очила бошлаши	Гуллай бошлаши	Гуллаш давомилиги	Мева пиша бошлаши	Ҳосилдорлик		Битта мевани ўртача вазни	Ҳосилдорлик нисбати, %
					Бир тупдан ҳосилдорлик	т/г.		
Лимон								
Меъёр (назорат)	14/ш	31/ш	30	17/х	13,8	22,7	89	
Ўзбекистон тўнғичи	14/ш	5/Iv	25	17/х	15,9	26,2	94	

қабул қилиниб, мамлакатимизда субтропик экинлар, хусусан цитрус мевалар майдонини янада кенгайтириш, мавжуд майдонлар ҳолатини тубдан яхшилаш, уларни кўпайтириш ва етиштириш тартибларини илмий асосда ташкил этиш вазифалари белгиланди.

Ўзбекистонга цитрус ўсимликлари XX асрнинг иккинчи ярмида олиб келиниб, совуққа чидамсиз бўлганлиги боис улар иссиқхоналарда ҳамда ҳандакларда ўстирилиб парвариш қилина бошланди.

1966 йилда Р.Р.Шредер номли боғдорчилик, узумчилик ва виночилик илмий-тадқиқот институтида 0,30 га. майдонида иссиқхона қурилиб, олим Е.С.Чихотуа томонидан ушбу иссиқхоналарда цитрус ўсимликларининг коллекцияси ташкил этилган. Бир вақтнинг ўзида иссиқхона ёнидан ҳандаклар қазилиб, унда лимон кўчатлари экилган.

Мамлакатимизда цитрус ўсимликлари 1949-1954 йилларида А.Я.Зарецкий, 1968-1978 йилларда М.А.Худзинский, Е.С.Чихотуа ҳамда 1966-1996 йилларида Ю.И.Зайцев, М.А.Арслоновлар томонидан цитрус ўсимликларидан лимон, апельсин, мандарин, грейпфрут ва пампельмус турларининг навлари интродукция қилиниб, илмий изланишлар билан биргаликда селекция бўйича илмий-тадқиқот ишларини ҳам олиб боришган.

Академик М.Мирзаев номли боғдорчилик, узумчилик ва виночилик илмий-тадқиқот институтида ишлаб чиқилган услуб асосида илмий иш олиб борилди. Кенг ҳандакларда лимоннинг 2 та навида илмий тадқиқот ишлари олиб борилди. Кенг ҳандакнинг майдони 0,25 га, узунлиги 100 м, кенлиги 6м, деворнинг баландлиги 5 м, бетон деворнинг қалинлиги 0,2 м. Девори ва томи темир констукциядан иборат бўлиб полиэтилен плёнка билан қопланган. Кўчатлар 1985 йили икки йиллик лимон кўчатларига пайванд қилинган бўлиб, кўчат уч қатор экилган, бунда қатор ораси 2 м, девордан 1м, туп ораси 3 м ораликда экилган.

2015-2017 йиллар давомидаги олиб борилган илмий кузатишлар кенг ҳандакларда сунъий иситишсиз табиий шароитда қуйидаги натижалар олинди.

Кенг ҳандак шароитида цитрус ўсимликлари об-ҳаво шароитига қараб асосан лимон навларида 10-14 март

кунидан бошлаб куртак очила бошлади. Бунда назоратдаги Мейер навида 14 мартдан куртак очила бошлаган бўлса, Ўзбекистон тўнғичи навида вегетация 4 кун олдин бошланди. Мейер навида 20 мартдан гул куртаклари шаклана бошлади, 31 мартдан гуллай бошлаган бўлса, Ўзбекистон тўнғичи навида 25 мартдан гул куртаклари шаклана бошлади, 5 апрелдан гуллай бошлади. Гуллаш давомилиги Ўзбекистон тўнғичи навида 25 кунни, Мейер навида 30 кунни ташкил этади.

Лимон мевалари 17 октябрда пиша бошлаган бўлиб, мевани тўлиқ пишиб етилиши 36 кун бўлса, Ўзбекистон тўнғичи навида 49 кунни ташкил этади.

2015-2017 йиллар давомида лимонни ўртача ҳосилдорлиги Мейер навида бир тупидан 13,8 кг., ёки 1гектардан 22,7 т.ни ташкил этган бўлса, Ўзбекистон тўнғичи навининг бир тупидан 15,9 кг., 1 гектардан 26,2 т. ни ташкил этади. Битта мевани ўртача вазни Мейер навида 89 г. бўлса, Ўзбекистон тўнғичида 94 г. ни ташкил этади.

Юқоридаги натижаларни олишда белгиланган агротехник тадбирларни тўлиб амалга ошириш ҳамда касаллик ва зараркунандаларига қарши курашни ўз муддатида ўтказиш талаб қилинади.

Республика шароитида лимонда касалликлардан: гаммоз, фитофтороз, антракноз, ун-шудринг, қорамоғор, занг касалликлари ва зараркунандалардан: иссиқхона оққаноти, цитрус куяси, юмшоқ сохта қалқондор, ўргимчакканаси ҳамда Цитрус дарахти нематодаси зарар келтиради. Бу зарарли организмларга ўз вақтида сифатли кураш чоралари олиб борилмаса ҳосилнинг 50 %гача нобуд қилиши мумкин.

Иссиқхона оққаноти. Оққанот зараркунандаси 300 дан ортик ўсимликларда кўпайиб, зарар етказади. Энг кўп зарар етказадиган ўсимликлари булар лимон, бодринг, помидор, бақлажон, петрушка ва сельдерей ҳисобланади.

Оққанот билан зарарланган ўсимликларнинг баргларида жуда кўп миқдорда очиқ рангдаги майда доғлар кузатилади. Ўсимлик барглари силкитганда жуда кўп миқдорда оққанотларнинг колонияси учиб кетганини кузатиш мумкин. Оққанот личинкаларини барг остида

кўриш жудаям мушкул, чунки улар жуда майда ҳажмда, ҳамда очик рангда бўлади. Оққанот билан зарарланган ўсимликлар барглари сарғайиб қолади ва кейин тўкилиб кетади, айрим ҳолларда ўсимлик куриб қолиши мумкин.

Агар зараркунанда билан ўз вақтида курашилмаса, ҳосилдорликка жуда катта зарар етказилади. Оққанот зараркунандасининг ўсимликларга етказадиган зарари фақат ўсимликнинг хужайра ширасини сўриш билан чекланибгина қолмай, балки ҳар хил вирусли, бактерияли ҳамда замбуруғли касалликларни ташувчиси ҳам ҳисобланади.

Кимёвий кураш чоралари: 10 литр сувга қуйидаги инсектицидлардан: Энтолучо 20% – 10 г, Энтоспилан 20% – 15 г, Агрофос Экстра 60% – 4 г, Далатэ плюс 10% – 5 г. меъёрида препаратларнинг бири билан ишлов бериш тавсия қилинади. Бу препаратларни масумда 2-3 марта қўлланилганда юқори биологик самарадорликка эришилади.

Ўтказилган тадқиқотлар натижасида қуйидагиларни ҳулоса қилишимиз мумкин.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатики ҳандакларда цитрус ўсимликларни ўстириб, уларни парвариш қилиб юқори ҳосил олиш мумкин. Лимон навлари кенг ҳандакнинг

иқлим шароитига қараб 1-20 мартдан бошлаб куртаклар очила бошлайди, 1-20 апрель ойи давомида гуллай бошлайди ҳамда 17 октябрдан 20 ноябргачан бўлган вақтда пишаб етилади. Куртакларни очила бошлаш пайтида ҳамда гуллаш вақтида ҳандакларни шамолатиш зарур.

Ўзбекистон шароитида кенг ҳандаклар шароитида цитрус ўсимликларидан лимонни Мейер ва Ўзбекистон тўнғичи, навларини ўстириш учун тавсия этилади.

Кенг ҳандакларда баҳорги ҳамда куз мавсумида намликни ортиб кетиши касалликлар ва ҳашоратларни кўпайишини олдини олиш учун ушбу вақтда ҳандаклар шамолатилиши ва зараркунандаларга қарши кураш чоралари уз вақтда олиб борилиши зарур.

Лимонда оққанотга қарши 10 литр сувга қуйидаги инсектицидлардан: Энтолучо 20% – 10 г, Энтоспилан 20% – 15 г, Агрофос Экстра 60% – 4 г, Далатэ плюс 10% – 5 г. меъёрида препаратларнинг бири билан ишлов бериш тавсия қилинади. Бу препаратларни масумда 2-3 марта қўлланилганда юқори биологик самарадорликка эришилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ғуломов Б. Цитрус ўсимликларини етиштириш технологияси. Ўқув қўлланма. – Тошкент, 2011.
2. Кульков О.П. Субтропические плодовые культуры Узбекистана. Т., 1969.
3. Инсектицид, акарицид, биологик фаол моддалар ва фунгицидларни синаш бўйича услубий кўрсатмалар (Хўжаев Ш.Т. таҳрири остида). – Тошкент, 2004. – 102 б.
4. Хўжаев Ш.Т. Ўсимликларни зараркунандалардан уйғунлашган ҳимоя қилиш ҳамда агротоксикология асослари. – Тошкент: Наврўз, 2014. – 541 б.
5. Чхотуа Е.С. Некоторые способы совершенствования траншейной культуры лимона в Узбекистане. Автореферат. – Душанбе, 1953.

УЎТ: 634.21: 634.32: 632.9

ТАДИҚОТ ВА НАТИЖА

ИТЕНСИВ ОЛМА БОҒЛАРНИНГ ЗАРАРКУНАНДАЛАРДАН ҲИМОЯ ҚИЛИШ ТАДБИРЛАРИ

Обиджанов Дилшод Ахмедхўжа ўғли,

қ/х.ф.н.,

Агзамхўджаев Жамшид Боходирович,

Караматов Пўлат Равшанович,

Ниёзқулов Бекмурод Хонали ўғли,

Мўминов Мансур,

Нуржобов Аббос Уткирович,

кичик илмий ходимлар,

Акад.М.Мирзаев номидаги БУВИТИ.

Аннотация. Мақолада цитрус ўсимликларда лимон навларини кенг ҳандакларда тўғри агротехник тадбирларни қўлаб, улардан юқори ҳосил олиш, баҳорги ва куз мавсумида намликни ортиб кетиши касалликлар ва ҳашоратларни кўпайишини олдини олиш учун ушбу вақтда ҳандаклар шамолатилиши ва зараркунандаларга қарши кураш чоралари уз вақтда олиб бориш тавсия қилинади. Лимонда оққанотга қарши 10 литр сувга қуйидаги инсектицидлардан: Энтолучо 20% – 10 г, Энтоспилан 20% – 15 г, Агрофос Экстра 60% – 4 г, Далатэ плюс 10% – 5 г. меъёрида препаратларнинг бири билан ишлов бериш тавсия қилинади. Бу препаратларни масумда 2-3 марта қўлланилганда юқори биологик самарадорликка эришилади.